

8. Маланяк О. Штучний голод в Україні 1932–1933 років. Матеріали Міжнародної конференції «Штучні голоди в Україні ХХ століття» (Київ, 16 травня 2018 року). Київ, 2018. С. 217–221.
9. Кульчицький С. Трагедія українського народу на тлі соціально-економічних перетворень Кремля. *Голодомор в Україні 1932–1933 рр.: бібліографічний покажчик* / упоряд. А. В. Іванченко; ред. кол.: С. В. Кульчицький (наук. ред.), І. О. Бірюкова (відп. ред.); ред. І. С. Шелестович. Одеса: Бондаренко М. О., 2022. С. 17–56.
10. Марочко В., Мовчан О. Голодомор 1932–1933 років в Україні: Хроніка. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. 294 с.
11. Навчальний посібник для вчителів «Голодомор 1932–1933 років – геноцид української нації». Київ: Нац. музей Голодомору-геноциду, Ін-т дослідж. Голодомору, 2021. 336 с.
12. 1932 – прийнята постанова ЦВК і РНК СРСР № 84 «Про встановлення єдиної паспортної системи по СРСР і обов'язкову прописку паспортів». *Український інститут національної пам'яті (офіційний вебсайт)*. URL: <https://uin.gov.ua/istorychnyy-kalendar/gruden/27/1932-pryynyata-postanova-cvk-i-rnk-srsr-no84-pro-vstanovlennya-yedynoyi-pasportnoyi-systemy-po-srsr-i-obovyazkovu-propysku-pasportiv>
13. Сергійчук В. Голодомор 1932–1933 років як геноцид українства. Вид. четверте, доп. Вишгород: ПП Сергійчук М. І., 2016. 320 с.

УДК 94:338.124.4(477)»2008»

СВІТОВА ЕКОНОМІЧНА КРИЗА 2008 РОКУ В ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

Є. О. Кісельов

Анотація. У тексті аналізується вплив світової фінансової кризи 2008–2009 рр. на економіку України. Представлено визначальні причини кризи та її швидкого поширення в різних країнах незалежно від їх рівня розвитку. Розглянуто роль фінансових установ, збільшення ризиків для окремих країн та регіонів через глобальні банки. Також висвітлено розбалансованість між грошовими та товарними потоками як ключову причину кризи. Описано вплив змін у світових цінах на сировинні товари на український експорт та валютні надходження, що призвело до скорочення золотовалютних резервів та девальвації гривні. Розглянуто тривалість і наслідки фінансової турбулентності, зокрема їх вплив на довіру до фінансово-банківської системи, відтік депозитів та збільшення соціальної напруги. Розкрито проблему ліквідності українських банків, відтік коштів вкладників та заходи Національного банку для полегшення кризової ситуації. Наголошується на важливості дослідження фінансових та економічних процесів для розуміння причин і наслідків світових фінансових криз.

Ключові слова: світова фінансова криза, українська економіка, девальвація гривні, ліквідність банків, роль Національного банку.

Фінансова криза у 2008–2009 рр. створила значний випробувальний момент для глобальної економіки. Країни з перехідною економікою, включно з Україною, особливо відчували її негативний вплив. Ця криза підкреслила необхідність вирішення проблем у банківському секторі та стабілізації фінансово-кредитної системи. З'явилася потреба у докладному аналізі причин, що спричинили кризу у банківському секторі, для розробки обґрунтованих стратегій подолання кризових явищ та підвищення стійкості як у банківській системі, так і в реальному секторі економіки.

Багато вітчизняних науковців, зокрема О. Барановський, А. Гальчинський, В. Геєць, О. Дзюблюк, В. Козюк, І. Лютий, Р. Пустовійт, Т. Унковська, А. Чухно та інші, беруть участь у дискусіях про причини та наслідки фінансової кризи 2008–2009 рр. для світового співтовариства та окремих національних економік, зокрема й української. Вони аналізують причини та характерні прояви кризи, звертаючи увагу на те, що заглиблення глобалізаційних процесів та високий рівень інтернаціоналізації світової економіки призвели до серйозних втрат у національних фінансових системах та уповільнили їх розвиток. Проте їх дослідження не приділяють достатньої уваги історичному впливу фінансової кризи на банківську систему України, факторам, які сприяли швидкому поширенню кризових явищ та їх деструктивних проявів, стали ключовими для змін в усій політичній системі України в наступні роки [1–7].

Фінансова криза у 2008–2009 рр., що виникла внаслідок кризи на ринку іпотеки в США, переросла в кризу реальної економіки майже всіх країн світу, що демонструє значну взаємозалежність процесів у глобальному розвитку. Це підтверджується швидким поширенням і глибиною кризових явищ: всього за кілька місяців вони вражали практично всі країни світу, незалежно від рівня розвитку їх економіки. Кризу започаткував крах найбільших іпотечних кор-

порацій США, як-от «Фенні Мей» і «Фредді Мак», що спричинив кризу на фінансових ринках, стрімке зниження фондових індексів на всіх великих фондових біржах світу та банкрутство значної кількості банків [1].

Однією з основних причин гострої фінансово-економічної кризи є «хвороба» сучасної світової економіки, пов'язана з переважанням фінансових установ, зокрема глобальних банків. Саме стратегія розширення глобальних банків на нові ринки та створення нових секторів фінансових послуг в умовах фінансової глобалізації спричинила зростання ризиків нестабільного розвитку окремих країн і регіонів. Під час інтенсивного розвитку фінансових та товарних ринків потоки грошей значно перевищили обсяги товарів і в деяких випадках стали майже неконтрольованими. Це призвело до порушення рівноваги між обсягами товарних та грошових потоків, що викликало дисбаланс між галузями, країнами та регіонами світу. Зростання споживчого попиту та його стимулювання через зниження облікової ставки Федеральної резервної системи США призвело до значного зростання боргів населення. Це призвело до фінансової кризи, яка перетворилася на системну фінансово-економічну кризу. Україна, подібно до багатьох інших країн з перехідною економікою, відчула наслідки світової фінансової кризи через три-чотири квартали після початку кризи у США. До кризового періоду державний борг України був відносно невеликим (на 1 жовтня 2008 р. становив 14,1 млрд дол. США), а бюджетна сфера була доволі стійкою. Фінансування проєктів у реальній економіці проводилося за допомогою прямих іноземних інвестицій (ПІІ), а короткострокові капітали вкладалися в економіку переважно через філії іноземних банків, які бачили перспективи розвитку у цих регіонах [2; 3].

Вплив світової фінансової кризи Україна відчула у третьому кварталі 2008 р. [4]. Різне зниження світових цін на сировинні товари призвело до значного зменшення обсягів українського експорту та валютних надходжень, що спричинило скорочення золотовалютних резервів Національного банку України та підвищення тиску на валютні курси. Після турбулентності на фінансових ринках світу транскордонні кредити раптово зменшилися, що спричинило значні проблеми для фінансових установ України щодо рефінансування зовнішнього боргу [5]. Багато вітчизняних фінансових компаній виявилися неспроможними виконувати зобов'язання щодо фінансового обслуговування клієнтів. Це призвело до підвищення недовіри суб'єктів господарювання та населення до фінансово-банківської системи, спричинило значний відтік депозитів, розгортання хаосу у готівковому обігу, девальвацію гривні та збільшення соціальної напруги у суспільстві [6].

На думку М. Савлука, банківський сектор прямо співвідноситься з девальвацією національної валюти через помилки, що виникли під час формування ресурсної бази провідних банків [7]. Роль зовнішніх запозичень та інших механізмів залучення валюти була переоцінена. Це призвело до переважання у ресурсній базі валютних коштів, що не є депозитами (зовнішні позики), тому банки опинилися під значним курсовим ризиком. Якщо б банки конвертували ці кошти на валютному ринку, продавали їх, а позики надавали у національній валюті, вони б взяли на себе всю відповідальність за курсові ризики. Щоб уникнути цих ризиків, банки вибрали валютне кредитування, передаючи ці ризики позичальникам. Проте ухилення від цього ризику викликало інші загрози. Оскільки надані в кредит валютні кошти в основному використовувались на оплату імпортованих товарів і вивозилися за кордон, це зменшувало їх доступність. На внутрішньому ринку позичальникам для розрахунків із банками потрібна була валюта, а банкам вона була необхідна для розрахунків з іноземними партнерами. Це значно порушило стабільність валютного ринку і погіршило становище банків на довгострокову перспективу. Необдумані та ризиковані діяльності банків у сфері валютних кредитних операцій стала основною причиною девальвації гривні.

За наслідками девальвації національної валюти на 60 % значна кількість позичальників, які брали кредити в іноземній валюті, опинилися в неплатоспроможному стані. Вони зазнали додаткового фінансового тягаря через курсові різниці, загалом на суму 180 млрд грн, з них 95 млрд грн на юридичних осіб та 85 млрд грн на фізичних осіб [5].

Банківський сектор найбільш постраждав серед усіх вітчизняних фінансових посередників через декілька основних факторів:

- 1) великий відтік коштів населення з банківських рахунків;
- 2) виникнення кризи ліквідності у багатьох банків;
- 3) суттєве зростання непогашеної позичкової заборгованості;
- 4) утримання втратної фінансової діяльності більшості українських банків.

Українська банківська система зазнала великих труднощів, які першим сигналом були масовий відплив коштів із рахунків вкладників восени 2008 р. Ця ситуація сталася після рейдерської атаки на «Промінвестбанк», що призвело до вилучення населенням вкладів на суму 8,9 млрд грн протягом жовтня 2008 р., і тривала до кінця першого кварталу 2009 р. Цей відтік коштів, разом із накопиченням валютних і строкових дисбалансів між депозитами та кредитами банків у четвертому кварталі 2008 р., призвів до проблеми ліквідності багатьох банків. Це стало наслідком ризикової кредитної політики, коли банки надавали довгострокові кредити без належних ресурсів [2].

За наступні кілька років було активно залучено зовнішні запозичення, що призвело до збільшення зовнішньої заборгованості банків. Валютні позики значно зросли і становили 475,6 млрд грн на кінець 2008 р. Дисбаланси у співвідношенні довгострокових депозитів і кредитів у іноземній валюті також стали серйозною проблемою. Це призвело до підвищення ризику забезпечення ліквідності українських банків. Рівень захищеності сумнівних і прострочених кредитів власним капіталом банків зменшився і призвів до збитків, що сягали 38,5 млрд грн у 2009 р. [5].

Для полегшення кризової ситуації Національний банк України посилив свій контроль. НБУ підвищив межу гарантування вкладів до 150 тис. грн через Фонд гарантування вкладів фізичних осіб. Також він рекапіталізував проблемні банки, спрямувавши 9,553 млрд грн державних коштів на цю мету. НБУ також надавав кредити банкам на суму 170 млрд грн у 2008 р. та 55,8 млрд грн у першому півріччі 2009 р. для їх рефінансування. Недостатнє регулювання з боку Національного банку України щодо використання цих ресурсів (кредитів НБУ) дозволило деяким банкам витратити їх не на розширення кредитування реального сектору економіки, а на придбання іноземної валюти та її переказ за кордон. Це призвело до погіршення золотовалютних резервів України та створило значний потенціал для інфляції [2].

Отже, важливо підкреслити, що однією з ключових причин кризи в українській економічній системі є серйозні помилки, допущені керівництвом фінансових установ України, разом зі слабкостями у системі регулювання й контролю за ними, провадженими регулюючими органами. Кризові явища в економіці України виникли внаслідок дії як внутрішніх, так і зовнішніх чинників. Процес активного втручання системних іноземних фінансових установ на фінансовому ринку сприяв розквіту роздрібного кредитування для придбання іноземних товарів (автомобілів, побутової техніки і под.) та підтримці імпортової продукції на українському ринку. Це призвело не до розвитку виробництва, а до споживчої спрямованості української економіки. Різне зростання короткострокового іноземного капіталу було однією з причин підвищення ризику в діяльності вітчизняних фінансових установ і суттєвого негативного впливу світової фінансової кризи як на економічну систему загалом, так і на економіку України. Ризикова спрямованість діяльності більшості українських фінансових установ, орієнтована на отримання максимального прибутку, призвела до значного погіршення якості їх кредитного портфеля, кризового стану ліквідності і збиткової діяльності. Це ще раз підкреслює необхідність прийняття управлінських рішень, які були б не лише орієнтовані на прибутковість, а й оцінювали можливі ризики та зважували їх припустимість для фінансової установи. Для подолання наявних негативних наслідків і їх недопущення в майбутньому необхідне проведення ефективної грошово-кредитної політики держави, реалізації ефективних процедур регулювання транскордонних фінансових потоків і встановлення правил поведінки для всіх учасників ринку.

Abstract. The text examines the impact of the global financial crisis of 2008–2009 on Ukraine's economy. It presents the defining causes of the crisis and its rapid spread across different countries regardless of their level of development. The role of financial institutions, increased risks for specific countries and regions due to global banks are discussed. Additionally, the imbalance between monetary and commodity flows is highlighted as a key trigger of the crisis. The text covers the effect of changes in global prices of raw materials on Ukraine's exports and currency inflows, leading

to a reduction in foreign exchange reserves and currency devaluation. The duration and consequences of financial turbulence are explored, including their impact on trust in the financial-banking system, deposit outflows, and increased social tension. The liquidity problem of Ukrainian banks, deposit outflows, and the measures taken by the National Bank to alleviate the crisis are addressed. Emphasize the importance of studying financial and economic processes to comprehend the causes and effects of global financial crises.

Keywords: Global financial crisis, Ukrainian economy, Currency devaluation, Bank liquidity, Role of the National Bank.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Саврадим В. М. Світова фінансова криза 2008 року: передумови й наслідки. *Культура народів Причорномор'я*. 2011. № 213. С. 88–92.
2. Міщенко В. Шляхи подолання фінансово-економічної кризи в Україні. *Вісник Національного банку України*. 2009. Лютий. № 2(156). Київ, 2009. С. 3–15.
3. Барановський О. І. Фінансові кризи: передумови, наслідки і шляхи запобігання: монографія. Київ: Київський національний торговельно-економічний університет, 2009. 754 с.
4. Чирак І. Вплив фінансової кризи на банківську систему України. *Економічний аналіз: зб. наук. праць / за ред. С. І. Шкарабана*. 2011. Вип. 8. Ч. 1. С. 254–258.
5. Лютий І., Юрчук О. Фінансово-економічна криза 2008–2010 рр.: деякі чинники та уроки. *Вісник Національного банку України*. 2011. Січень. № 1(179). Київ, 2011. С. 10–16.
6. Сивульський М. І. Національні особливості фінансової кризи. *Фінанси України*. 2009. № 7. С. 3–19.
7. Гроші та кредит: підручник / М. І. Савлук, А. М. Мороз, І. М. Лазепко та ін.; за заг. ред. М. І. Савлука. 5-те вид., без змін. Київ: КНЕУ, 2010. 598 с.

УДК 93:94:343.337.5(477)

ІСТОРИОГРАФІЯ ПРО НАЦИСТСЬКИЙ ГЕНОЦИД НА ТЕРЕНАХ УКРАЇНИ

Корнійчук М. О.

Анотація. У статті проведено огляд робіт багатьох українських дослідників на тему масових вбивств та злочинів нацистської Німеччини. Досліджено, де саме та в яких кількостях людей тримали у концтаборах та чи можна було вижити.

Ключові слова: історіографія, Друга світова війна, нацизм, масові розстріли, гетто, концтабори.

Голокост займає особливе місце в історичній науці та суспільній думці як одна з найбільших трагедій в історії людства, що змусила замислитися над питанням про шляхи розвитку цивілізації. Під час війни загинуло, за різними оцінками, від 5 до 6 млн євреїв. Велика частина загиблих була вбита нацистами та їх посібниками в країнах Осі та на окупованих територіях у Європі. Приблизно 1,5 млн євреїв брали участь у антинацистському опорі – в арміях країн антигітлерівської коаліції, а також у підпіллі та партизанському русі. «Єврейське обличчя було частиною української культури до Другої світової війни. Єврейські громади були у селах, містечках та містах і вони практично повністю загинули скрізь», – влучно зазначив Анатолій Подольський [1].

Вивченням цієї теми займалися українські дослідники А. Подольський [1], М. Дубик [2], І. Щупак [3], С. Єлісаветський [4], М. Коваль [5], О. Гончаренко та ін. [6; 7]. Про праці деяких із них хотілося б поговорити детальніше.

Розпочати хотілося б із огляду праць Стера Яковича Єлісаветського. Стеру Єлісаветському належить велика заслуга у дослідженні геноциду єврейського народу та увічненні місць масової страти жертв нацизму. У 1991 р. він видав публіцистичну книгу «Бердичівська трагедія», у якій представив інформацію про геноцид євреїв у Бердичеві та окрузі. Також саме завдяки ініціативі Стера Єлісаветського та за сприяння громадськості і Бердичівської державної районної адміністрації у 1995 р. на братській могилі поблизу села Радянське (нині – Романівка) встановлено пам'ятну стелу жертвам нацизму [4].

У наступні роки Стер Якович зайнявся новою темою – вперше в українській історіографії він досліджує документальні фонди в архівах України, Росії, Польщі, Ізраїлю про участь євреїв у підпільно-партизанській боротьбі проти нацистських окупантів в Україні. Цим він спросто-